

OSOBA I DZIEŁO SŁUGI BOŻEGO STANISŁAWA KARDYNAŁA HOZJUSZA. ZARYS PROBLEMATYKI

Słowa kluczowe: Stanisław Hozjusz, Warmia, Sobór Trydencki, kontrreformacja, biskup warmiński

Key words: Stanislaw Hozjusz, Warmia, Council of Trent, Counter-Reformation, bishop of Warmia

Schlüsselwörter: Stanislaus Hosius, Ermland, Konzil von Trient, Gegenreformation, Bischof von Ermland

Jedną z najbardziej zasłużonych postaci dla Kościoła Rzymskiego jak i Rzeczypospolitej wydała Polska XVI wieku. Jest nią kardynał Stanisław Hozjusz biskup warmiński. Urodzony 5 maja 1504 roku w Krakowie; zmarł 5 sierpnia 1579 roku w Capranica pod Rzymem.

Episkopat Polski w liście pasterskim do wiernych w 1979 roku nazwał kardynała Hozjusza „największym biskupem Polski pierwszego tysiąclecia”. Można zadać pytanie czym Stanisław Hozjusz zasłużył się, aby zyskać nieprzemijającą sławę na cały kraj a także Europę? Z pewnością były to wydarzenia okresu renesansu i reformacji. Doniosła była rola kontrreformacyjna Hozjusza w Kościele katolickim przede wszystkim w dobie odnowy trydenckiej. Ponadto wysokiej klasy myśl teologiczna, nauczanie i pisma Biskupa warmińskiego kształtowały wiele pokoleń.

Znamienne są słowa papieża Grzegorza XIII skierowane po włosku do ks. Stanisława Reszki tuż po pogrzebie Biskupa warmińskiego: „Utraciliśmy wielką kolumnę Kościoła Bożego, ozdobę kolegium kardynalskiego i splendor naszego dworu. Teraz już będzie się modlił za nami ten święty kardynał”¹. Tymi słowami papież Grzegorz XIII podsumował działalność kardynała Stanisława Hozjusza na rzecz

* Ks. Grzegorz Oleksik – kapłan archidiecezji warmińskiej, wikariusz parafii Chrystusa Odkupiciela Człowieka w Olsztynie; pracę magisterską obronił w 2016 roku w Wydziale Teologii UWM w Olsztynie pt. „Zbawczy wymiar krzyża w nauczaniu Sługi Bożego Stanisława Kardynała Hozjusza”; przedłożony artykuł jest poprawionym i uzupełnionym tekstem prezentowanym w listopadzie 2016 roku podczas XVII Dni Interdyscyplinarnych pt. *Między sacrum a profanum – Święci w kulturze* [UWM w Olsztynie].

¹ A. Szorc, *Sługa Boży Stanisław Hozjusz*, Olsztyn 2011, s. 149; zob. też: A. Kopiczko, *Zarys historii procesu beatyfikacyjnego Sługi Bożego kardynała Stanisława Hozjusza*, WWA, R. LXVI, nr 112: marzec–kwiecień 2011, s. 81–82.

zachowania czystości wiary Kościoła katolickiego, z czym hierarchowie zmagali się zwłaszcza w XVI wieku w obliczu ruchów reformacyjnych.

Stanisław Hozjusz kardynał i biskup warmiński już za życia uważany za świętobliwego jest aktualnie kandydatem do chwały ołtarzy. Proces beatyfikacyjny aktualnie prowadzi archidiecezja warmińska.

CZASY

W XVI wieku Europa doświadczała wielkich zmian politycznych, społecznych i kulturowych. Jednak najbardziej charakterystycznym wydarzeniem tego stulecia i zarazem najdotkliwszym dla Kościoła katolickiego było wystąpienie niemieckiego mnicha Marcina Lutra w 1517 roku w Wittenberdze z jego reformatorskimi 95. tezami. Szybko on znalazł zwolenników w ościennych krajach, którzy popierali ruch reformatorski. Wśród nich byli: Ulrich Zwingli oraz Jan Kalwin. Augustiański mnich Marcin Luter był właściwie inicjatorem, nie pomysłodawcą reformacji. Wręcz przeciwnie, nie chciał on stworzyć nowego Kościoła, ale zwrócić uwagę na ówczesne problemy życia kościelnego, zwłaszcza postępowanie hierarchów, które należałoby uporządkować a czasami nawet zmienić. W 1517 roku ruchy reformatorskie właściwie znalazły swoje dopełnienie, ponieważ ich początki sięgają XIV i XV wieku na zachodzie Europy². Miały charakter przede wszystkim doktrynalny; były to herezje głoszone np. przez ks. Jana Husa.

Rewolucja protestancka szybko rozszerzała się po Europie, a proponowane tezy znajdowały uznanie wśród niektórych duchownych oraz władców świeckich. Były one przyjmowane z entuzjazmem, dlatego katolicy hierarchowie byli zmuszeni do podjęcia odważnej decyzji o obronie wiary i odnowie Kościoła, czego owocem było zwołanie Soboru Trydenckiego (1545–1563)³, który podkreślił ciągłość chrześcijaństwa przez powrót do źródeł wiary, a więc Biblii i Tradycji⁴.

HOZJUSZ NA TLE EPOKI

W tak szczególne wydarzenia zaistniałe w szesnastym stuleciu, zwłaszcza dla Kościoła katolickiego, wkomponowana jest wybitna postać Stanisława Hozjusza – humanisty, prawnika i teologa, biskupa warmińskiego i kardynała legata papieskiego na Soborze Trydenckim, czołowego przedstawiciela odnowy katolickiej XVI wieku⁵. Życie, posługa pasterska i działalność kontrreformacyjna Stanisława

² Por. G. Oleksik, *Zbawczy wymiar krzyża w nauczaniu Sługi Bożego Stanisława Kardynała Hozjusza* (mps), Olsztyn 2016, s. 7, 15.

³ J. Delumeau, *Reformy chrześcijaństwa w XVI i XVII w. Katolicyzm między Lutrem a Wolterem*, t. 2, Warszawa 1986, s. 7–10.

⁴ Tamże, s. 15–16.

⁵ J. Wojtkowski, *Dlaczego Marcin Luter zdaniem Stanisława Hozjusza odrzucił ofiarę mszy?*, w: *W służbie Bogu bogatemu w miłosierdzie. W przestrzeni Kościoła w Elku, Białymstoku i na Warmii*, red. S. Kozakiewicz, Olsztyn 2007, s. 441.

Hozjusza coraz częściej wzbudza zainteresowanie wśród współczesnych teologów. Piśmiennictwo Hozjusza nadal jest inspiracją do rozwoju myśli humanistycznej, a przede wszystkim teologicznej.

„W religii chrześcijańskiej miejsce troski o własną sławę zajmuje staranie o chwałę Bożą i wiara w życie pozagrobowe. Te nadprzyrodzone motywy w czasach odrodzenia kształtowały w naszej ojczyźnie myślenie i działanie prawdziwych i odpowiedzialnych wyznawców Chrystusa, nawet tych wykształconych na starożytnych wzorach humanistycznych. Wybitnym przedstawicielem tej grupy osób w XVI wieku był z pewnością Sługa Boży Stanisław Hozjusz, biskup warmiński, (...) który już za życia cieszył się wielką sławą, o zasięgu europejskim, sławą erudycji, świętości życia i twórczości literackiej⁶, chociaż o tę sławę nigdy nie zabiegał”⁷.

W 2004 roku minęło 500 lat od urodzin Stanisława Hozjusza, dlatego warto „odkurzyć” wybitną postać i prezentowane idee polskiego myśliciela *złotego wieku*. Kardynał Hozjusz należy do grona wielkich humanistów, który pozostał wierny Kościołowi, chociaż historycy uważają, że to reformacja szesnastowieczna zainspirowała kulturę nowożytną, także w Polsce⁸.

Obowiązująca wówczas zasada *Cuius regio, eius religio* nie sprzyjała budowaniu jedności Kościoła. Diecezja warmińska dzięki wierze i odważnej postawie Stanisława Hozjusza i jego następców w ten sposób obroniła tytuł Świętej Warmii⁹. Jego przykład naśladowali inni biskupi. Powszechnie krąży opinia, że to kardynał Hozjusz uratował Kościół katolicki w Polsce przed zagładą protestancką¹⁰. W zespole Archivum Arcis archiwum watykańskiego znajduje się szesnastowieczny dokument zatytułowany: *Prawdziwy obraz Kościoła polskiego*. „Zawiera on charakterystykę episkopatu polskiego z 1569 r. Bardzo surowo osądza większość biskupów, o Hozjuszu zaś stwierdza, że jest on «światłem świecącym w ciemności» i że dzięki niemu jakoś ostał się w tej burzy Kościół w Polsce”¹¹.

Kardynał Hozjusz powszechnie uznawany jest za jednego z najwybitniejszych teologów Kościoła rzymskiego¹². Teologowie XVI wieku prowadzili ostre spory doktrynalne, dlatego Biskupa z Warmii uważa się za prekursora teologii kontrreformacyjnej, w której odpowiadał z „emocjonalnym zacięciem” na nauki godzące w czystość wiary i dramaty eklezjalne występujące w szesnastowiecznej Europie¹³. Literatura o Hozjuszu, prezentująca jego sylwetkę duchową i teologicz-

⁶ Por. J. Umiński, *Opinie o cnotach, świętobliwości i zasługach Stanisława Hozjusza*, Lwów 1932; H.D. Wojtyńska, *Stanisław Hozjusz w oczach swoich współczesnych w latach 1548–1563*, SW, t. XVI (1979), s. 103–161.

⁷ J.A. Kalinowska, *D. Stanislai Hosii [...] vita. Pierwsza biografia Stanisława Hozjusza, biskupa i kardynała warmińskiego (1504–1579)*, w: *W służbie Bogu bogatemu w miłosierdzie. W przeszerzeni Kościoła w Elku, Białymstoku i na Warmii*, red. S. Kozakiewicz, Olsztyn 2007, s. 198.

⁸ M. Korolko, *Zachęta do lektury*, w: S. Hozjusz, *Księgi o Jasnym a Szczyrym Słowie Bożym*, Kraków 1999, s. VII–VIII.

⁹ Zob. Jan Paweł II, *Słowo na zakończenie Mszy św. w Olsztynie*, SW, t. XXVIII (1995 za 1991), s. 25.

¹⁰ A. Szorc, *Sługa Boży Stanisław Hozjusz*, dz. cyt., s. 146.

¹¹ Tamże.

¹² J. Fiałek, *Przekłady pism św. Grzegorza z Nazjanzu w Polsce*, *Polonia Sacra*, 1 (1918), s. 86.

¹³ A.A. Napiórkowski, *Bogactwo łaski a nędza grzesznika*, Kraków 2000, s. 24.

na, jest bogata i wszechstronna; wciąż budzi ciekawość wśród teologów i humanistów¹⁴.

Ks. prof. Alojzy Szorc, który był wieloletnim badaczem Stanisława Hozjusza pisał o nim tak: „Stanisław Hozjusz należy niewątpliwie do świetlanych postaci w dziejach Polski i Kościoła powszechnego. Wielu widzi w nim najwybitniejszego biskupa pierwszego tysiąclecia chrześcijaństwa w Polsce. Być może palmę pierwszeństwa przejmie od niego dopiero sławny kardynał Stefan Wyszyński. Hozjusz wszystkie swoje siły poświęcił obronie Kościoła katolickiego w dobie reformacji. Z wykształcenia był prawnikiem, ale dla potrzeb chwili dokształcał się i przekwalifikował na teologa, aby lepiej służyć Kościołowi. Głosił tezę, że w dobie reformacji wszyscy katolicy powinni spieszyć na obronę Kościoła katolickiego tak, jakby na ugaszenie pożaru. Był człowiekiem szczerym i otwartym. Bronił tezy św. Cypriana: *Extra Ecclesiam nulla salus*, przy czym prawa do używania tytułu Kościoła chrześcijańskiego rezerwował wyłącznie religii katolickiej. Kiedy zwolennicy «kielicha» – czyli protestanci – w Braniewie i Elblągu apelowali do niego, aby pozostawił ich przy ich zdaniu, Hozjusz odpowiedział, że chce ich wyrwać ze szpon szatana i jego biskupie powołanie, a także normalna miłość bliźniego nie pozwala mu beczynnemu patrzeć jak tyłu lekkomyślnie idzie na wieczne zatracenie. Innowierców usiłował przekonywać, a kiedy to nie skutkowało zalecał wobec nich stosować różne formy nacisku, jak odsunięcie od awansów społecznych, w ostateczności radził wydrzeć ich z kraju, zaś na Warmii, gdzie miał władzę świecką, stosował karę banicji. Nikt nie może mu zarzucić, że wobec innowierców chciał stosować surowe kary praktykowane przez inkwizycję”¹⁵.

Hozjusz odnosił się z wielkim szacunkiem i wyrozumiałością do wszystkich ludzi poczynawszy od duchownych, poprzez swoich współpracowników aż po domowników i służbę. Mimo to był bardzo szczerzy. Nawet królowi i papieżowi potrafił powiedzieć prosto w oczy to co myśli, co wcześniej nie zdarzało się żadnym dostojnikom. Uważany był za surowego w rozmowach, ale przy bliskim kontakcie potrafił zyskać sympatię nawet innowierców, którzy poznali go z bliska. Jako człowiek z łagodnym usposobieniem uśmierzał międzyludzkie spory, godził zwaśnionych podejmując w gościnę w swoim domu¹⁶.

Stanisław Hozjusz jako wybitny teolog i prawnik oraz biskup chełmiński i następnie warmiński w historii szesnastowiecznego szkolnictwa katolickiego w Polsce zapisał się jako mecenas edukacji. Przywiązywał wielką wagę do wychowania i kształcenia młodzieży, ponieważ miał świadomość, że jest to przyszłość narodu polskiego i Kościoła katolickiego. Był inicjatorem, a przy tym hojnym fundatorem licznych placówek edukacyjnych. Założył szkołę pałacową w Lubawie, w której kształcili się młodzieńcy z dzielnicy pruskiej oraz z Rzeczypospolitej (m.in. siostrzeńcy biskupa krakowskiego). Hozjusz podjął starania rekatolizacji protestanckiej

¹⁴ Zob. T. Chrzanowski, *Stanisława Hozjusza wizja Kościoła katolickiego*, *Tygodnik Powszechny*, nr 9 (27.02.1977), s. 8.

¹⁵ A. Szorc, *Rola dziejowa kardynała Stanisława Hozjusza*, w: *Kardynał Stanisław Hozjusz. Osoba, myśl, dzieło, czasy, znaczenie*, red. S. Achremczyk, J. Guzowski, J. Jezierski, Olsztyn 2005, s. 111.

¹⁶ Tenże, *Śługa Boży Stanisław Hozjusz*, s. 148–149.

szkoły w Elblągu a także prowadził szkołę zamkową w Lidzbarku Warmińskim. W 1564 roku sprowadził jezuitów na Warmię, dzięki czemu zapewnił dobrą kadrę katolicką. Założył pierwsze w Polsce seminarium duchowne (1565) i kolegium w Braniewie u boku jezuitów. Przy kolegium powstała dobrze wyposażona biblioteka. Dzięki fundacji kardynała Hozjusza powstał konwikt dla młodzieży szlacheckiej oraz bursa dla ubogich studentów w Braniewie¹⁷.

KALENDARIUM ŻYCIA

Na przestrzeni kilkuset lat po śmierci kardynała Stanisława Hozjusza powstało wiele opracowań biograficznych Biskupa warmińskiego. Pierwszą z nich napisał sekretarz Hozjusza Stanisław Reszka zatytułowaną *D. Stanislaii Hosii [...] vita* wydane w Rzymie w 1587 roku¹⁸. Liczniejsze i obszerniejsze opracowania powstawały głównie w XX wieku jako przygotowanie do wszczęcia oraz przebiegu procesu beatyfikacyjnego Sługi Bożego z Warmii.

W tym miejscu warto także przedstawić choćby krótką charakterystykę biograficzną kardynała warmińskiego, jak zwykle nazywano Hozjusza za granicą po 1561 roku, czyli po kreacji kardynalskiej i tak się podpisywał w dokumentach i listach swoich: *Cardinalis Warmiensis*¹⁹.

Dom rodzinny

Stanisław Hozjusz urodził się 5 maja 1504 roku w Krakowie jako trzecie dziecko w rodzinie. Ojciec Stanisława to Ulrych Hose, który pochodził z Niemiec, dokładnie z Pforzheim w Badenii, skąd ok. 1500–1501 roku przeniósł się do Krakowa. W 1503 roku wraz z małżonką Anną – wdową po Erhardzie Slakerze – kupił dom w Krakowie dzięki czemu stał się pełnoprawnym obywatelem miasta królewskiego. Dom Hozjuszów żył się z Polską i przyjął polskie obyczaje: „Rodzina Hozjuszów w początkach XVI wieku była niemiecka – później zaś spolonizowała się”²⁰, czego świadectwem jest imię nadane na chrzcie syna Stanisława, aby jego szczególnym orędownikiem był patron Polski Święty biskup Stanisław Szczepanowski²¹. Ulrych wspólnie ze szwagrem – Henrykiem Slakerem – zarządzał mennicą królewską w Krakowie (1504–1529). Anna – matka Stanisława – z pewnością była kobietą bardzo pobożną. Pragnęła, aby jej syn został księdzem, dlatego rozpoznałszy w synu

¹⁷ Zob. J.A. Kalinowska, *Działalność edukacyjna Stanisława Hozjusza w kontekście katolickiej reformy potrydenckiej*, w: *FTeol*, t. IV, Olsztyn 2003, s. 125–128.

¹⁸ Tłumaczenia dzieła Stanisława Reszki, z drugiego wydania w Oliwie w 1690 roku, oraz opatrzenia w komentarze dokonała s. prof. Jadwiga Ambrozja Kalinowska. Znane jest jako *Żywot Księdza Stanisława Hozjusza (...)*, Olsztyn 2009.

¹⁹ J.A. Kalinowska, *Stanisław Hozjusz jako humanista (1504–1579). Studium z dziejów kultury renesansowej*, Olsztyn 2004, s. 9.

²⁰ Tamże, s. 38.

²¹ J. Umiński, *Kardynał Stanisław Hozjusz*, Opole 1948, s. 7.

powołanie kapłańskie, już jako trzyletniemu dziecku uszyła szaty liturgiczne, kupiła krzyż i pozłacany kielich mszalny, który później służył mu do odprawiania Mszy Świętych jako biskupowi i kardynałowi warmińskiemu²².

Zamiłowanie humanistyczne Stanisława Hozjusza sięga dzieciństwa. W domu rodzinnym Hozjuszów była biblioteka, a w niej zgromadzona niemiecka literatura, ponieważ w XVI wieku polskie książki należały do rzadkości. Liczne źródła podają, że od dzieciństwa młody Staś był zamiłowany w literaturze i podobnie jak pozostali domownicy, chętnie sięgał po książki i czytał je, nawet podczas posiłku, czego nie tolerował ojciec²³.

Wychowanie i podstawowe wykształcenie młody Hozjusz zdobył w Wilnie, gdzie przebywał do piętnastego roku życia. W wieku sześciu lat rozpoczął naukę w domu pod okiem najlepszych nauczycieli wileńskich. Okres wileński Stanisława Hozjusza nie jest dokładnie znany. Jedynym źródłem jest życiorys zapisany przez Stanisława Reszkę, choć jest dość barwny i ubogacony anegdotami. Według niego przyszły kardynał od dziecka odznaczał się wieloma cnotami, miał wykazywać zamiłowanie do rzeczy duchowych, umartwienia ciała, a nawet powściągliwości w zabawach²⁴.

Kraków

Stanisław Hozjusz w wieku piętnastu lat (1519 rok) wrócił do Krakowa, który nazywał swoją ojczyzną, aby rozpocząć studia na wydziale sztuk wyzwolonych (*artium*) po nieudanej próbie wstąpienia do zakonu dominikanów. Tu zdobywał wiedzę humanistyczną: filologię klasyczną, prawo i erudycję retoryczno-historyczną. W tym samym czasie na krakowskiej uczelni studiował Andrzej Frycz Modrzewski, późniejszy najwybitniejszy pisarz epoki odrodzenia. Poznał też Mikołaja Reja i Jana Łaskiego. Dociekliwy i ambitny Hozjusz pogłębiał swoją wiedzę poprzez wnikliwe studium literatury greckiej. Uczestniczył w licznych spotkaniach z wybitnymi ludźmi środowiska naukowego, między innymi sympatykami idei Erazma z Rotterdamu²⁵. Uzdolniony Hozjusz chłonał wiedzę bardzo szybko i dzięki swoim zdolnościom intelektualnym oraz pracowitości 13 grudnia 1520 roku uzyskał stopień bakałarza²⁶. Jako młody i mało zamożny absolwent wydziału *artium*, po opuszczeniu murów uczelni szukał bogatych protektorów. W ten sposób trafił na dwór biskupów krakowskich: Jana Konarskiego, Piotra Tomickiego i Jana Chojęńskiego. Na dworze biskupim pracował jako nadworny pisarz wierszy prezentując swoje zdolności

²² A. Szorc, *Sluga Boży Stanisław Hozjusz*, dz. cyt., s. 11–12; J. Wojtkowski, *Kalendarium Stanisława Hozjusza*, SW, t. XVI (1979), s. 7.

²³ J.A. Kalinowska, *Stanisław Hozjusz jako humanista*, dz. cyt., s. 38; S. Kozakiewicz, *Stanisława Hozjusza nauka o zbawieniu w Kościele katolickim*, Olsztyn 2013, s. 39.

²⁴ A. Szorc, *Sluga Boży Stanisław Hozjusz*, dz. cyt., s. 12.

²⁵ E. Piszczyk, *Słowo Arcybiskupa Metropolity Warmińskiego na 500-lecie urodzin kardynała Stanisława Hozjusza*, WWA, nr 69, Olsztyn 2004, s. 37; zob. E. Weber, *Źródła patrystyczne teologii Stanisława Hozjusza*, Olsztyn 2004, s. 109.

²⁶ J. Wojtkowski, *Kalendarium Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 7.

poetyckie oraz jako nauczyciel w szkole biskupiej. Był także sekretarzem biskupim (P. Tomickiego i J. Chojeńskiego)²⁷.

Poza Ojczyzną

W latach 1530–1534 Stanisław Hozjusz spędził poza granicami Polski na studiach w Italii. Wiedzę zdobywał w Bolonii i Padwie. Pochylając się nad literaturą klasyczną miał nadzieję, że podczas pobytu za granicą spotka Erazma z Rotterdamu – niestety nigdy nie spełnił swojego marzenia z powodu braku pieniędzy²⁸. Zgodnie z życzeniem biskupa Piotra Tomickiego głównym przedmiotem nauki Hozjusza miało być prawo, aby jako kompetentny prawnik mógł pracować w jego kancelarii. Studia prawnicze obejmowały oba prawa: kanoniczne oraz rzymskie. Aby sfinansować i utrzymać się na studiach we Włoszech, Hozjusz otrzymał prepozyturę wieluńską i kanonię wiślicką²⁹. Stanisław Hozjusz uczestniczył we wszystkich wykładach prawniczych, zgłębiał myśli humanistyczne oraz nawiązywał znajomości z wieloma osobistościami ówczesnej Europy. Studia prawa kościelnego i cywilnego w Italii zakończył egzaminem i promocją doktorską z oceną *Maxima cum laude*, które odbyły się 8 czerwca 1534 roku w zakrystii katedry bolońskiej³⁰. We włoskim środowisku uniwersyteckim obok przyjętych studiów prawniczych czerpał także Hozjusz wiedzę ze źródeł cywilizacji greckiej i rzymskiej, ponadto studiował chrześcijańską literaturę patrystyczną³¹. Hozjusz zdobytą wiedzę prawniczą „wykorzystywał pełniąc później wysokie urzędy kościelne (biskupstwo, kardynałat), pracując w Kurii Rzymskiej i kierując obradami III sesji soboru w Trydencie”³².

Na dworze królewskim

Po powrocie z Italii Stanisław Hozjusz powrócił na dwór swojego dobrodzieja biskupa Piotra Tomickiego. Pełnił funkcję sekretarza biskupiego. W tym czasie zmarł jego ojciec (1535 rok). W 1537 roku od biskupa Jana Dantyszka otrzymał kanonię warmińską, którą objął rok później. W maju 1538 roku został mianowany sekretarzem królewskim³³ oraz w 1543 roku wielkim sekretarzem koronnym³⁴. W 1540 roku otrzymuje kolejną kanonię – krakowską – rok później, król Zygmunt I mianował Hozjusza proboszczem w Gołębiu i Radłowie, gdzie odczytywano jego

²⁷ J. Obłąk, A. Kopiczko, *Historia Diecezji i Archidiecezji Warmińskiej*, Olsztyn 2010, s. 90–91.

²⁸ J. Wojtkowski, *Kalendarium Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 10.

²⁹ Tamże, s. 9.

³⁰ Tamże, s. 10; zob. też J.A. Kalinowska, *Stanisław Hozjusz jako humanista*, dz. cyt., s. 44.

³¹ J.A. Kalinowska, *Stanisław Hozjusz jako humanista*, dz. cyt., s. 44.

³² Tamże, s. 45.

³³ J. Umiński, *Kardynał Stanisław Hozjusz*, dz. cyt., s. 15–19.

³⁴ J. Misiurek, *Hozjusz Stanisław*, EK, t. III, Lublin 1993, k. 1257.

kazania do wiernych, ponieważ sam miał słaby głos i często chorował na zapalenie gardła³⁵. W 1543 roku nasz Teolog przyjął święcenia w stopniu prezbitera³⁶.

Stanisław Hozjusz odznaczał się wielką gorliwością w pełnieniu powierzonych mu obowiązków. Znany był z prawowierności nauce katolickiej, dlatego od 1545 roku pełnił funkcję inkwizytora kapituły krakowskiej. Pisał także mowy dla biskupów krakowskich oraz dla króla³⁷, ponieważ odznaczał się niezwykle erudycją i kunsztowną łaciną³⁸.

Diecezja chełmińska

3 lutego 1549 roku król Zygmunt August mianował Hozjusza biskupem chełmińskim. Protekcja króla była konieczna, ponieważ Hozjusz nie miał pochodzenia szlacheckiego tylko mieszczańskie. W tym czasie pełnił także ważne misje dyplomatyczne i polityczne w imieniu króla Rzeczypospolitej. W 1550 roku Stanisław Hozjusz przyjął święcenia biskupie w Krakowie, po czym udał się do diecezji chełmińskiej aby objąć rządę³⁹.

Święta Warmia

Niedługo po objęciu rządów w Kościele chełmińskim – po roku – biskup Hozjusz otrzymał nominację na stolicę warmińską. Nominacji królewskiej sprzeciwiali się kanonicy warmińscy, ponieważ nie posiadał indygenatu pruskiego. Dnia 27 kwietnia 1551 roku papież Juliusz III na tajnym konsystorzu zatwierdził nominację Stanisława Hozjusza na biskupa warmińskiego⁴⁰. Był on dwudziestym pierwszym biskupem warmińskim i pierwszym Polakiem, co opisuje archiprezbiter lidzbarski, ks. Jerzy Wojciech Heide: „[Stanisław Hozjusz to – G.O.] pierwszy z biskupów Warmińskich narodowości polskiej. Ponieważ nie był rodem z Ziemi Pruskiej, pod naciskiem Zygmunta Augusta, króla Polski, wbrew układowi z roku 1512, potwierdzonemu nawet władzą Apostolską, obdarzony kanonikiem Warmińskim z biskupa Chełmińskiego na Warmińskiego zasłużenie został przez Kapitułę wybrany, a przez papieża Juliusza III zatwierdzony w roku 1551, dnia 27 Kwietnia”⁴¹.

³⁵ A. Szorc, *Sluga Boży Stanisław Hozjusz*, dz. cyt., s. 33; zob. też W. Turek, *Kazania Stanisława Hozjusza*, SW, t. XX (1991 za rok 1983), s. 70–77.

³⁶ J. Chłosta, *Słownik Warmii (historyczno-geograficzny)*, Olsztyn 2002, s. 139.

³⁷ Zob. J. Wojtkowski, *Kalendarium Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 19.

³⁸ S. Achremczyk, R. Marchwiński, J. Przeradzki, *Poczet biskupów warmińskich*, Olsztyn 1994, s. 107.

³⁹ Zob. J. Chłosta, *Słownik Warmii*, dz. cyt., s. 139.

⁴⁰ J. Wojtkowski, *Kalendarium Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 29.

⁴¹ J.W. Heide, *Archiwum dawne i nowe lidzbarskiego kościoła archiprezbiteralnego*, przeł. bp J. Wojtkowski, Olsztyn 2006, s. 92.

Stanisław Hozjusz odbył ingres do katedry fromborskiej 21 lipca 1551 roku, po czym udał się do Lidzbarka Warmińskiego i od tamtej pory głównie rezydował w zamku biskupów warmińskich⁴². Od samego początku sprawowania urzędu na Warmii odznaczał się jako gorliwy pasterz i obrońca wiary katolickiej, któremu najbardziej zależało na zbawieniu tych, którzy podlegali jego biskupiej trosce. Sprawy boskie i kościelne dla biskupa Stanisława Hozjusza były zawsze najważniejsze. Kardynał Stanisław Hozjusz odznaczał się pobożnością. Dużo się modlił, słuchał Mszy Świętej odprawianej przez swojego kapelana, ale sam też często celebrował Eucharystię, zwłaszcza w większe święta w katedrze fromborskiej⁴³. Wytrwale bronił czystości wiary katolickiej, o czym świadczy wspomnienie w kronice ks. Heide: „Żadnego nie cierpiał nigdy heretyka w swej służbie domowej”⁴⁴, a nawet burgrabię braniewskiego, który uległ żonie i przyjął wiarę luterańską, i nie chciał powrócić na łono Kościoła, kazał mu złożyć urząd i opuścić Warmię⁴⁵.

Działalność poza Warmią

Oprócz sporów dotyczących wiary na terenie diecezji warmińskiej, Hozjusz jako prezes Ziem Pruskich przewodniczył zebraniom radnych Pruskich i rozstrzygał wiele spraw politycznych, np. dotyczących nowych zarządzeń królewskich. Na jednym z sejmików w obecności burmistrzów większych miast: Elbląga, Torunia i Gdańska, upominał ich odejście od wiary katolickiej oraz nie stosowanie się do poleceń kancelarii króla: „Zachowujcie wy prawa i przywileje Chrystusa i Jego Kościoła, a król zachowa także prawa wasze i całej krainy”⁴⁶.

W czerwcu 1551 roku biskup Hozjusz brał udział w prowincjonalnym synodzie gnieźnieńskim, który odbył się w Piotrkowie jako poseł królewski na Sobór Trydencki. Tam opracował *Chrześcijańskie wyznanie wiary* (*Confessio fidei catholicae christiana*), podał do przyjęcia i zaprzysiężenia zebranych biskupom i zobowiązał się je poprawić, uzupełnić i przygotować do druku⁴⁷. Tym dziełem zwrócił na siebie uwagę w Kurii Rzymskiej⁴⁸.

⁴² K.R. Prokop, *Kardynał Stanisław Hozjusz*, Kraków 2008, s. 25–26.

⁴³ A. Szorc, *Sługa Boży Stanisław Hozjusz*, dz. cyt., s. 148–149.

⁴⁴ J.W. Heide, *Archiwum dawne i nowe*, dz. cyt., s. 92.

⁴⁵ Por. Tamże.

⁴⁶ Tamże, s. 94. Tak przemawiał Stanisław Hozjusz w 1568 roku w Elblągu na sejmikach Ziem Pruskich. Ks. Heide cytował je z książki Stanisława Reszki. Zob. S. Rescius, *Stanislai Hosii S.R.E. Cardinalis maioris Poenitentiarum et Episcopi Varmiensis vita*, Romae 1587, liber II, caput 30, p. 260–261.

⁴⁷ J. Wojtkowski, *Kalendarium Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 29.

⁴⁸ J. Chłosta, *Słownik Warmii*, dz. cyt., s. 139.

Zasługi i wyróżnienia

Kardynał Hozjusz cieszył się wielkim autorytetem wśród duchowieństwa polskiego oraz w Kościele powszechnym, na co wskazuje korespondencja z papieżem Pawłem IV. W liście z 2 listopada 1555 roku pisanym z Lidzbarka Warmińskiego do biskupa chełmińskiego Jakuba Uchańskiego, Hozjusz zwracał uwagę, aby biskupi polscy pisali korespondencję w języku łacińskim, nie polskim. Bronił także celibatu duchowieństwa i Komunii udzielanej pod jedną postacią⁴⁹.

W marcu 1558 roku papież Paweł IV wezwał biskupa Stanisława Hozjusza, aby służył mu radą w sprawie Soboru Trydenckiego oraz jak ratować Kościół przed szerezeniem się protestanckiej reformacji⁵⁰. Król Zygmunt August w liście wyraził zgodę na wyjazd i jednocześnie mianował go swoim posłem do cesarza Ferdynanda I. Hozjusz rządu nad diecezją warmińską przekazał kapitule katedralnej we Fromborku i wyjechał z Prus do Rzymu⁵¹; na czas swojej nieobecności na Warmii administratorem mianował kustosa kapituły Eustachego Knobelsdorfa⁵². Papież Paweł IV wielokrotnie przyjmował Hozjusza na audiencjach i mianował go nuncjuszem na dworze cesarskim w Wiedniu (w latach 1559–1563), aby z cesarzem Ferdynandem I oraz królem czeskim Maksymilianem omówić sprawę soboru powszechnego, na który został powołany jako legat papieski (1561–1563)⁵³.

Kapelusz kardynalski

Podczas konsystorza 26 lutego 1561 roku papież Pius IV nadał Hozjuszowi godność kardynalską. Jako kościół tytularny nowy kardynał otrzymał bazylikę Najświętszej Maryi Panny w Rzymie na Zatybrzu. Niedługo po kreacji kardynalskiej, bo 25 marca tegoż roku, Hozjusz otrzymał biret kardynalski w Wiedniu z rąk kamerariusza papieskiego Fidelisa, a jako uwieńczenie wyniesienia go do szaczonej godności przyjął kapelusz kardynalski 6 kwietnia 1561 roku również w Wiedniu w katedrze św. Szczepana z rąk prymasa Węgier arcybiskupa Mikołaja Oláha⁵⁴. Wysokie urzędy i nominacje papieskie, które otrzymał Biskup warmiński dowodzą, że Stanisław Hozjusz budził duże zaufanie w Stolicy Piotrowej. Papież miał nadzieję, że tak gorliwy pasterz i obrońca wiary katolickiej podoba w odbudowie jedności Kościoła w obliczu reformatorskich ruchów religijnych w ówczesnej Europie.

⁴⁹ J. Wojtkowski, *Kalendarium Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 47.

⁵⁰ J. Misiurek, *Hozjusz Stanisław*, dz. cyt., k. 1257.

⁵¹ J. Wojtkowski, *Kalendarium Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 55.

⁵² J.A. Kalinowska, *Wyjazd Kardynała Stanisława Hozjusza do Rzymu w 1569 roku*, *SW*, t. XVIII 1981, s. 184.

⁵³ Por. S. Kozakiewicz, *Stanisława Hozjusza nauka o zbawieniu*, dz. cyt., s. 50–51.

⁵⁴ J. Wojtkowski, *Kalendarium Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 63–64.

Legat papieski

Tuż po kreacji Hozjusza na kardynała, Pius IV dnia 10 marca 1561 roku mianował Stanisława Hozjusza jednym z pięciu legatów papieskich na Sobór Trydencki. Z Trydentu Biskup warmiński jako legat papieski oraz Ojciec Soboru pisał listy do książąt i innych możnych tego świata z zaproszeniem do udziału w obradach Soboru Trydenckiego. W szczególny sposób oficjalne zaproszenia kierował do protestantów z zachętą do posłuszeństwa papieżowi, ponieważ to był jedyny sposób zachowania jedności Kościoła. W kwietniu 1562 roku Hozjusz brał czynny udział w dyskusji soborowej o rezydencji duchownych. Natomiast w lipcu podczas sesji dotyczącej Komunii Świętej pod dwiema postaciami żywo dyskutował i optował przeciw przyjęciu uchwały, lecz po dwóch dniach na XXI sesji Soboru Trydenckiego głosował za przyjęciem dekretu o Komunii Świętej pod dwiema postaciami i Komunii niemowląt z zastrzeżeniem „Placet etsi placet Domino Nostro”. Pomimo wielu obowiązków związanych z soborem, którego był ojcem i legatem, nie zapomniał o swojej diecezji warmińskiej. Stale korespondował z kapitułą warmińską okazując z troską pasterską⁵⁵.

Powrót na Warmię

Po zakończonym Soborze Trydenckim (1563), kardynał Stanisław Hozjusz wrócił do swojej diecezji, po ponad pięciu latach nieobecności na Warmii. Zaprosił do Fromborka Nuncjusza Apostolskiego Jana Franciszka Commendonego. W swojej gorliwości biskup Hozjusz niemalże od razu chciał wprowadzać w życie uchwały *Tridentinum*. Dlatego najpierw przeprowadził wizytację diecezji, a 5 sierpnia 1565 roku zwołał synod diecezjalny do Lidzbarka Warmińskiego⁵⁶ i po dwóch dniach 7 sierpnia tegoż roku, w tamtejszym kościele parafialnym świętych apostołów Piotra i Pawła, w obecności nuncjusza Commendonego, przeprowadził pierwszą sesję przyjmując wraz z ojcami synodalnymi uchwały Soboru Trydenckiego, które jak opisuje w swojej kronice archiprezbiter lidzbarski ks. Jerzy Wojciech Heide, były konieczne – wręcz zbawienne dla diecezji: „[Hozjusz] powróciwszy na Warmię odprawił Synod w kościele parafialnym w Lidzbarku, na którym ustanowił wiele rzeczy zbawienych, a dla swej diecezji koniecznych, w obecności popierającego zbożne postanowienia księdza Franciszka Commendone, kardynała Świętego Rzymskiego Kościoła i Nuncjusza Apostolskiego u Króla Polski Zygmunta Augusta”⁵⁷.

21 sierpnia 1565 roku podczas obrad synodu warmińskiego w Lidzbarku Warmińskim kardynał Stanisław Hozjusz podpisał z kardynałem Commendone i kanclerzem kapituły warmińskiej Samsonem z Woryn pierwszy dokument erekcyjny die-

⁵⁵ Tamże, s. 69; S. Kozakiewicz, *Stanisława Hozjusza nauka o zbawieniu*, dz. cyt., s. 51.

⁵⁶ J. Misiurek, *Hozjusz Stanisław*, dz. cyt., k. 1257.

⁵⁷ J.W. Heide, *Archiwum dawne i nowe*, dz. cyt., s. 17.

czajalnego seminarium duchownego⁵⁸. Wspomniani dostojnicy złożyli swoje podpisy na dużym pięknym pergaminie powołującym tę instytucję. Jednocześnie zostało powołane kolegium jezuickie w Braniewie, ponieważ kształcenie kleryków biskup Hozjusz powierzył jezuitom⁵⁹.

Droga do Rzymu

W połowie czerwca 1569 roku na polecenie króla polskiego Hozjusz miał zamiar udać się do Rzymu, o czym poinformował kapitułę. Zarząd diecezją powierzył swojemu koadiutorowi, Marcinowi Kromerowi i wkrótce wyruszył w podróż do Rzymu⁶⁰. Do Wiecznego Miasta dotarł pod koniec 1569 roku ciężko chory, tak że dopiero 31 grudnia tegoż roku poszedł do kościoła⁶¹. Hozjusz w Rzymie nie tylko zajmował się łagodzeniem sporów politycznych i dyplomacją, ale także troszczył się o odrodzenie religijne w Polsce i zachowanie uchwał Soboru Trydenckiego przez nuncjusza i biskupów polskich. Hozjusz chociaż mieszkał w Rzymie, duchem był w Polsce i na Warmii, o czym świadczą cotygodniowe listy do Koadiutora warmińskiego.

Wielki Penitencjarz

Pod koniec lipca 1573 roku papież Grzegorz XIII mianował kardynała Stanisława Hozjusza na urząd Wielkiego Penitencjarza. Warmiński hierarcha mimo wielu zasług dla Kościoła Rzymskiego, w swojej pokorze, ale też z racji podeszłego wieku nie chciał od razu przyjąć tego zaszczytnego stanowiska, dlatego sam papież Grzegorz XIII osobiście złożył wizytę Hozjuszowi poza Rzymem i skłonił go do przyjęcia urzędu Wielkiego Penitencjarza⁶².

Dobrodziej Polonii

W 1575 roku z racji roku jubileuszowego do Rzymu przybywało wiele pielgrzymów, także z Polski. Stanisław Hozjusz gościł rodaków w swojej rezydencji oraz

⁵⁸ W 2015 roku Wyższe Seminarium Duchowne Metropolii Warmińskiej *Hosianum* obchodziło Jubileusz 450-lecia od erekcji tej duchownej uczelni. Seminarium działalność rozpoczęło 25 listopada 1567 roku w Braniewie. Nazwa uczelni nosi nazwę *Hosianum* od nazwiska założyciela. *Hosianum* jest najstarszym seminarium w Polsce, chociaż seminarium wrocławskie również претендуje do pierwszeństwa.

⁵⁹ A. Szorc, *Rola dziejowa kardynała Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 102; zob. też J. Wojtkowski, *Kalendarium Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 85.

⁶⁰ Zob. J.A. Kalinowska, *Wyjazd Kardynała Stanisława Hozjusza do Rzymu w 1569 roku*, *SW*, t. XVIII 1981, s. 192–202.

⁶¹ Zob. J. Wojtkowski, *Kalendarium Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 89.

⁶² Tamże, s. 96–97; zob. J.J. Górny, *Czynności Kardynała Stanisława Hozjusza na stanowisku Wielkiego Penitencjarza*, *SW*, t. XX (1983), Olsztyn 1991, s. 23–30.

postanowił ufundować dom dla Polaków i istniejący do dziś kościół pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa i Męczennika⁶³. W ten sposób wspierał materialnie i duchowo pielgrzymów i studentów, a także znajdowali tam schronienie prześladowani katolicy z różnych krajów Europy⁶⁴.

Choroba

Dotknięty chorobą Kardynał wyjechał poza Rzym na letnisko do Capranicy i przygotowywał się do śmierci. Ksiądz Stanisław Reszka, sekretarz kardynała Hozjusza, wspomina, że nawet tuż przed śmiercią Biskup z Warmii odbył spowiedź generalną przed jezuitą, ojcem Olivierem, przyjął sakrament namaszczenia chorych oraz Komunię Świętą. Ze swoim sekretarzem księdzem Tomaszem Treterem odmawiał modlitwy brewiarzowe. Konający Hozjusz błogosławił swoim domownikom, zebranych wokół niego. Na łożu śmierci, według jego życzenia, słuchał czytanej *Męki Pańskiej*, a przy tym powtarzał wezwanie: „Przez Mękę Twoją wybaw nas Jezus”⁶⁵. Często wzywał Najświętszego Imienia Pana Jezusa a jako ostatnie słowa wypowiedział: *W ręce Twoje oddaję ducha mego*⁶⁶ podobnie jak Pan Jezus na krzyżu⁶⁷.

Śmierć i pogrzeb

Kardynał Stanisław Hozjusz po długiej chorobie zmarł 5 sierpnia 1579 roku około godziny dziewiątej w wieku 75 lat i trzech miesięcy w Capranicy koło Rzymu w opinii świętości, jako obrońca wiary katolickiej i chluba Najjaśniejszej Rzeczypospolitej. Zgodnie ze zwyczajem został pochowany w kościele tytularnym w Rzymie 9 sierpnia 1579 roku. Mowę pożegnalną podczas pogrzebu wygłosił sekretarz Hozjusza i kanonik teże bazyliki Tomasz Treter⁶⁸. Treter w *Theatrum virtutum Stanislai Hosii*⁶⁹ pisał: „Kiedy po Rzymie rozeszła się wieść o śmierci Hozjusza, wszystkie pałace bez reszty pokryły się szczerą żałobą, zaś papież Grzegorz [XIII] ze łzami tak oto wtedy przemówił «Zasnął na zawsze człowiek uczony, nad wszystkich cnotliwy, chluba najznakomitsza, ozdoba stolicy papieskiej. Nam pozostawił smutek, a sobie radość zapewnił, za swe ogromne zasługi przyjęty do chwały niebieskiej. Tam

⁶³ A. Szorc, *Sługa Boży Stanisław Hozjusz*, dz. cyt., s. 125.

⁶⁴ *Czytanki październikowe z okazji 400-lecia śmierci Sługi Bożego Kardynała Stanisława Hozjusza*, oprac. E. Rzeszutek, W. Nowak, M. Borzyszkowski, Olsztyn 1979, s. 27–29.

⁶⁵ S. Reszka, *Żywoć Księdza Stanisława Hozjusza [Polaka] Kardynała Świętego Kościoła Rzymskiego, Penitencjarza Wielkiego i Biskupa Warmińskiego*, przekład z wydania w Oliwie w 1690 roku, Olsztyn 2009, s. 244–246.

⁶⁶ Por. Łk 23,46a.

⁶⁷ *Czytanki październikowe*, dz. cyt., s. 32–33; S. Reszka, *Żywoć Księdza Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 246.

⁶⁸ J. Wojtkowski, *Kalendarium Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 102.

⁶⁹ *Theatrum virtutum Stanislai Hosii, czyli Rewia cnót Stanisława Hozjusza*; polskie tłumaczenie: T. Treter, *Rewia cnót Stanisława Hozjusza*, Poznań 2004.

wyjednuje nam łaskę u Boga, a wy, drodzy słudzy, rzecznikowi swojemu oddajcie honory»⁷⁰.

Na epitafium, wzniesionym na grobie Sługi Bożego Stanisława Hozjusza w bazylice rzymskiej Matki Bożej na Zatybrzu⁷¹, oprócz laudacji, w której wymienione są urzędy i godności, a także liczne zasługi biskupa z Warmii dla Kościoła powszechnego, jak i „Rzeczypospolitej Chrześcijańskiej”, widnieje też napis: „Nie jest katolikiem, kto różni się w nauce od Kościoła Rzymskiego”⁷².

Kardynała Stanisława Hozjusza upamiętniono w naszej Ojczyźnie nadając patronat ulicom w Olsztynie, Braniewie i Warszawie. *Wyższe Seminarium Duchowne Metropolii Warmińskiej „Hosianum”* w Olsztynie nosi nazwę od nazwiska swojego założyciela – Stanisława Hozjusza⁷³.

PROCES BEATYFIKACYJNY

Jak wyżej wspomniano Stanisław Hozjusz kardynał i biskup warmiński zmarł w opinii świętości. Tę prawdę podzielało wiele osób poczynawszy od samego Ojca Świętego Grzegorza XIII oraz najbliższych współpracowników Hozjusza, czyli Stanisława Reszki oraz Tomasza Tretera. Wielka sława Hozjusza trwała przez wieki, choć z czasem przygasła, ale nie zanikła. Niektórzy przedstawiali go jako świętego Pasterza z Warmii, inni jako człowieka wybitnej nauki, jeszcze inni jako chlubę Kościoła i zasłużonego dla naszej Ojczyzny⁷⁴.

W opinii świętości

Pierwsza myśli o beatyfikacji świątobliwego Kardynała pojawiła się tuż po jego śmierci i pogrzebie. Wielkość, a zarazem świętość życia Hozjusza sławili jego sekretarze: Stanisław Reszka i Tomasz Treter. Pierwszy z nich opracował życiorys Kardynała z Warmii opublikowany w Rzymie w 1587 roku⁷⁵, jakby przewidywał, że materiały w przyszłości mogą być przydatne do procesu beatyfikacyjnego. Hozjusz w opinii Reszki jest przedstawiony w dość pozytywnym świetle, jak większość biografii z tamtego okresu. Ówczesni ludzie mieli taki styl pisania wspomnień o zmarłych zgodnie z zasadą: o zmarłych mówić tylko dobrze. Ponadto niektórzy uważają, że *Żywot Księdza Stanisława Hozjusza* jest pewnego rodzaju dowodem

⁷⁰ K.R. Prokop, *Kardynał Stanisław Hozjusz*, dz. cyt., s. 55.

⁷¹ Zob. Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, Rzym, Bazylika Matki Bożej na Zatybrzu, 27 IV 1980 r., t. 3, cz. 1, Poznań 1985, s. 421; *Czytanki październikowe*, dz. cyt., s. 44–46.

⁷² Za: G. Oleksik, *Zbawczy wymiar krzyża*, dz. cyt., s. 32; zob. J. Obląk, A. Kopiczko, *Historia Diecezji i Archidiecezji Warmińskiej*, dz. cyt., s. 91.

⁷³ Zob. *Hosianum – Wyższe Seminarium Duchowne Metropolii Warmińskiej*, red. W. Nowak, Olsztyn 2006, s. 4.

⁷⁴ A. Szorc, *Sługa Boży Stanisław Hozjusz*, dz. cyt., s. 142–143.

⁷⁵ Zob. S. Reszka, *Żywot Księdza Stanisława Hozjusza [Polaka] Kardynała Świętego Kościoła Rzymskiego, Penitencjarza Wielkiego i Biskupa Warmińskiego*, przekład s. A.J. Kalinowskiej z wydania w Oliwie w 1690 roku, Olsztyn 2009.

wdzięczności autora, który Hozjuszowi zawdzięczał swoje sukcesy życiowe. Pozytywny wydźwięk biografii był konieczny, aby osłabić opinie krytyczne o zmarłym Kardynale ze strony protestantów. Równie przychylna Hozjuszowi jest opinia Tretera, poety i rytownika. Dla rozślawienia Stanisława Hozjusza, swojego protektora i mecenasa, wykorzystał swój talent i narysował sto obrazów przedstawiających najważniejsze momenty z życia Biskupa warmińskiego od dzieciństwa aż do śmierci. Każdy rysunek oparty jest odą pochwalną na cześć swojego bohatera – Stanisława Hozjusza⁷⁶.

Acta Sanctorum

Przekonanie o świętości Biskupa warmińskiego trwało przez wiele lat w opinii wiernych oraz badaczy tak wyjątkowej postaci *złotego wieku*. Powszechnie uważano, że Hozjusz powinien stanąć w aureoli świętych obok swoich rówieśników: św. Piotra Kanizjusza, św. Karola Boromeusza, św. Piusa V i innych jemu współczesnych, dlatego w 1735 roku członkowie Towarzystwa Bollandystów wpisali Stanisława Hozjusza do *Acta Sanctorum*⁷⁷ pod datą 5 sierpnia, czyli dniem jego śmierci. Niestety czasy rozbiorów Rzeczypospolitej uniemożliwiły rozpoczęcie procesu beatyfikacyjnego⁷⁸.

Po I wojnie światowej

Niedługo po tym jak Polska odzyskała niepodległość w 1918 roku zaczęto wspominać nieocenione zasługi kardynała z Warmii dla Kościoła. Dlatego W 1923 roku Konferencja Episkopatu Polski⁷⁹ powzięła myśl wyniesienia na ołtarze Stanisława Hozjusza i wszczęła formalny proces beatyfikacyjny⁸⁰. Prowadzenie sprawy Hozjusza zlecono biskupowi płockiemu Antoniemu Julianowi Nowowiejskiemu oraz

⁷⁶ Znany rytownik J.B. Cavalieri w oparciu o szkice Tomasza Tretera sporządził miedzioryty, które po odbiciu na papier utworzyły dzieło znane jako *Theatrum virtutum D. Stanislai Hosii* wydane w Rzymie w 1588 roku. Ody wydano później w Braniewie w 1685 i 1897 roku. Por. A. Szorc, *Sługa Boży Stanisław Hozjusz*, dz. cyt., s. 142.

⁷⁷ *Acta Sanctorum* to encyklopedyczny zbiór żywotów świętych opracowany z zastosowaniem tzw. krytyki historycznej, tzn. poprzez badania historyczne oddzielono fakty legendarne od tych, które są potwierdzone wiedzą o danej osobie; zob.: M. Daniluk, *Bollandyści*, EK, t. II, Lublin 1976, k. 766–767.

⁷⁸ A. Kopiczko, *Zarys historii procesu beatyfikacyjnego Sługi Bożego kardynała Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 81; J. Misiurek, *Hozjusz Stanisław*, dz. cyt., k. 1257.

⁷⁹ W dniach 24–27 września 1923 roku Konferencja Episkopatu Polski obradowała w Częstochowie.

⁸⁰ 25 maja 2017 roku na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie mgr lic. Danuta Agnieszka Święcka obroniła rozprawę doktorską pt. *Dzieje procesu beatyfikacyjnego (1925–2007) Sługi Bożego Stanisława Hozjusza, kardynała i biskupa warmińskiego*, w której całościowo opracowała dzieje tegoż procesu i w aneksie dołączyła *Kalendarium* tegoż procesu. Recenzenci i promotor (J.A. Kalinowska) niezależnie od siebie zgłosili postulat druku tejże rozprawy po odpowiedniej redakcji wydawniczej tejże rozprawy.

wysokiej klasy historykowi Kościoła ks. Józefowi Umińskiemu. W 1937 roku proces kontynuowała diecezja chełmińska, ponieważ Stanisław Hozjusz był tam biskupem w latach 1549–1551, a Warmia należała wówczas do Kościoła niemieckiego⁸¹. W okresie międzywojennym, w związku ze staraniami o beatyfikację Sługi Bożego Stanisława Hozjusza, zaczęto starannie opracowywać nauczanie zacnego polemisty, szczególnie w krakowskim ośrodku naukowym. Zgłębiono treści dotyczące eklezjologii, sakramentologii – głównie Eucharystii⁸².

Proces beatyfikacyjny na Warmii

W 1968 roku kardynał Stefan Wyszyński wydał dekret z poleceniem, aby zgromadzone do tej pory akta procesowe przekazać z diecezji chełmińskiej do diecezji warmińskiej⁸³. Wówczas na Warmii biskupem był Józef Drzazga, który w 1969 roku powołał w diecezji Komisję Historyczną, która w 1972 roku zakończyła kwerendę pism Hozjusza. Zebrane materiały do procesu beatyfikacyjnego w 1979 roku przekazano ordynariuszowi warmińskiemu biskupowi Józefowi Glempowi, a następnie cenzorom. W 1979 roku przypadła 400. rocznica śmierci kardynała Hozjusza i z tej okazji uroczystości kościelne odbyły się w Capranicy (Włochy) oraz w Olsztynie i Fromborku z udziałem Episkopatu Polski. Papież Jan Paweł II odprawił Mszę Świętą w bazylice Najświętszej Maryi Panny na Zatybrzu, gdzie znajduje się grób Stanisława Hozjusza⁸⁴.

Badania *hozjańskie* na Warmii

Z racji przejścia procesu beatyfikacyjnego Hozjusza przez diecezję warmińską w 1968 roku, dokonano wnikliwej rewizji i analizy pism Kardynała. Księża warmińscy podejmowali prace badawcze związane z osobą i dziełami Hozjusza. W ten sposób powstały prace magisterskie, doktorskie i liczne artykuły publikowane głównie w *Studiach Warmińskich* w latach 1970–2006.

Oprócz badań naukowych, zarówno teologicznych jak i historycznych, postać Biskupa warmińskiego była przybliżana także świeckim katolikom zwłaszcza w 1979 roku w *Czytankach październikowych z okazji 400-lecia śmierci Sługi Bożego Kardynała Stanisława Hozjusza*.

Wśród autorów „publikacji hozjańskich” wyróżniają się: bp Julian Wojtkowski, bp Jan Obląk, bp Jacek Jezierski, ks. Alojzy Szorc, ks. Władysław Nowak, ks. Stanisław Kozakiewicz, ks. Damian Wojtyśka, s. Ambrozja Kalinowska, Mirosław

⁸¹ A. Kopiczko, *Zarys historii procesu beatyfikacyjnego Sługi Bożego kardynała Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 81–82.

⁸² Por. G. Oleksik, *Zbawczy wymiar krzyża*, dz. cyt., s. 11–12.

⁸³ Zob. *Dekret J. Em. ks. Stefana Kardynała Wyszyńskiego, Prymasa polski, o przekazaniu akt sprawy beatyfikacji kard. Stanisława Hozjusza z diecezji chełmińskiej do warmińskiej*, WWD, R. XXIII, nr 6: listopad – grudzień 1968, Olsztyn 1968, s. 196.

⁸⁴ Por. J. Misiurek, *Hozjusz Stanisław*, dz. cyt., k. 1257.

Korolko. Wymienione osoby są autorami tłumaczeń dzieł Hozjusza oraz opracowań historycznych i niektórych aspektów teologicznych bogatego piśmiennictwa „hozjańskiego”, głównie z zakresu rozumienia Słowa Bożego, Kościoła i sakramentów⁸⁵.

W 2006 roku dzięki staraniom abpa Wojciecha Ziemby wznowiono i zakończono prace dotyczące procesu beatyfikacyjnego Sługi Bożego kardynała Stanisława Hozjusza na etapie diecezjalnym. Zebraną dokumentację przesłano do Rzymu, do Kongregacji ds. Beatyfikacji i Kanonizacji i w ten sposób rozpoczął się drugi etap beatyfikacyjny – rzymski – i trwa do dziś⁸⁶.

Opinia olsztyńskiego hozjanisty, ks. prof. Alojzego Szorca, co do wyniesienia na ołtarze warmińskiego Sługi Bożego jest bardzo stanowcza: „Hozjusz duchowo był bardzo podobny do św. Piotra Kanizjusza, św. Piusa V i Roberta Bellarmina. Razem z nimi powinien być wyniesiony na ołtarze, kiedy styl pobożności potrydenckiej był w wysokiej cenie.

Problem, na ile jego postać w naszych czasach może być postawiona społeczności katolickiej za wzór świętości, winien być przedmiotem wnikliwej analizy ludzi kompetentnych”⁸⁷.

TEOLOGIA I PIŚMIENNICTWO

W XVI wieku, kiedy w Europie narastały ruchy reformatorskie teologia katolicka przybrała charakter polemiczny, czyli obrony depozytu wiary, którą przekazali nam apostołowie. W dziedzinie teologii kontrreformacyjnej szczególną rolę odegrał biskup warmiński Stanisław Hozjusz. Ten wielki teolog prowadził merytoryczną choć nieraz zaciekle polemikę z protestantami, ale nigdy nie kierował się nienawiścią do nich, lecz okazywał im miłość ewangeliczną i zrozumienie. Za każdym razem piętnował błędy, których się dopuszczali i wyjaśniał je przytaczając teologię biblijną oraz nauczanie Ojców Kościoła, czyli prawdę objawioną zawartą w Piśmie Świętym i Tradycji Kościoła.

Głównymi tematami traktatów, którymi zajmował się kardynał Hozjusz w swoich polemikach z innowiercami były: teologia Słowa Bożego, eklezjologia i sakramentologia, a w szczególności teologia Eucharystii. Są to fundamentalne działy nauczania Kościoła katolickiego, które zostały podważone przez szesnastowiecznych reformatorów. Stanisław Hozjusz gorliwie bronił nauki katolickiej, co daje się odczuć w teologicznych pismach Kardynała. Swoją argumentację rozumienia prawd wiary przedstawiał w sposób pozytywny, czyli obficie korzystał z literatury biblijnej, patrystycznej i nauczania późniejszych teologów (szczególnie okresu średniowiecza)⁸⁸.

⁸⁵ Zob. J. Jezierski, *Uwagi do teologii Stanisława Hozjusza*, w: *Odkrywamy Warmię na nowo*, praca zbiorowa, red. E. Cieśniarska, Lidzbark Warmiński 2013, s. 12–16.

⁸⁶ A. Kopiczko, *Zarys historii procesu beatyfikacyjnego Sługi Bożego kardynała Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 86.

⁸⁷ A. Szorc, *Rola dziejowa kardynała Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 111.

⁸⁸ G. Oleksik, *Zbawczy wymiar krzyża*, dz. cyt., s. 12, 90.

Jednym z przedwojennych znawców teologii Stanisława Hozjusza jest ks. dr Jan Bochenek. Teologię, którą rozwijał Biskup warmiński określił następującymi słowami: „Pisma Hozjusza były skierowane przeciwko błędom szerzącym się w Polsce, miały więc charakter polemiczny. (...) Pisma te, pisze ks. Bochenek, podejmowały walkę na podstawie Biblii, do której uciekali się nowatorzy, jako do jedynej normy wiary. Długie cytaty z Ojców Kościoła i dawniejszych teologów wskazywały, że nauka, którą podawał, jest nauką dawnych wieków. W ten sposób przedstawiał Hozjusz ciągłość i jedność nauki katolickiej od czasów apostoelskich, a równocześnie jej wielką powagę i siłę. Biła ona z pism Hozjusza”⁸⁹ – pisał ks. Bochenek.

Natomiast współczesny hozjanista, ks. prof. Alojzy Szorc, w ten sposób określił spuściznę piśmienniczą Stanisława Hozjusza: „Składa się ona z dwóch rodzajów pism: dzieła teologiczne i korespondencja. Dzieła teologiczne były w większości wydane drukiem jeszcze za życia Hozjusza. Pozostawił sześć dzieł większych, kilka pomniejszych i korespondencję od i do niego, w sumie około 12 tysięcy listów. Mniej więcej trzecia część korespondencji została wydana, reszta czeka na publikację. Kardynał warmiński znany ze swych czynów, na trwałe złotymi zgłoskami w dziejach Kościoła zapisał się właśnie przez słowo pisane. (...) W XVI wieku Hozjusz aż do czasów Roberta Bellarmina należał do najwybitniejszych teologów, którego dzieła pisane po łacinie były wówczas przystępną i ulubioną lekturą”⁹⁰. Dzieła dogmatyczne i polemiczne Hozjusza szybko zyskały rozgłos w całej Europie, dlatego też były tłumaczone na różne języki narodowe i kilkakrotnie wydawane⁹¹.

Stanisław Hozjusz pozostawił wiele cennych dzieł teologicznych oraz polemicznych, wśród których jest między innymi *Confessio fidei catholicae christiana* znane jako *Chrześcijańskie wyznanie wiary katolickiej*⁹², które przyniosło wielką sławę Teologowi warmińskiemu ze względu na odnoszone sukcesy w polemice ze zwolennikami Reformacji. W *Konfesji* Hozjusz zawarł odpowiedzi na błędy heretyckie i przedstawił w niej czystą naukę Kościoła rzymskiego odwołując się do Pisma Świętego i Tradycji⁹³. Warto dodać, że współcześnie wykorzystuje się fragmenty *Konfesji* Stanisława Hozjusza nie tylko w opracowaniach teologicznych, ale także, np. w podręcznikach do religii z przeznaczeniem dla uczniów klas pierwszych szkół ponadgimnazjalnych⁹⁴.

⁸⁹ J. Bochenek, *Stanisława Hozjusza nauka o Eucharystii*, Warszawa 1936, s. 143.

⁹⁰ A. Szorc, *Rola dziejowa kardynała Stanisława Hozjusza*, dz. cyt., s. 110.

⁹¹ J. Oblak, A. Kopiczko, *Historia Diecezji i Archidiecezji Warmińskiej*, dz. cyt., s. 90–91.

⁹² Stanisław Hozjusz napisał *Confessio fidei catholicae christiana* na prośbę członków synodu piotrkowskiego w 1551 roku. Zob. S. Hozjusz, *Chrześcijańskie wyznanie wiary katolickiej*, w: *Dzieła wybrane*, t. I, z mogunckiego wydania 1557 r., tłum. J. Wojtkowski, Olsztyn 1999.

⁹³ J. Bochenek, *Świętych obcowanie w nauce Stanisława Hozjusza*, Lublin 1960, s. 110.

⁹⁴ Zob. *Moje miejsce w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla pierwszej klasy szkół ponadgimnazjalnych*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, Poznań 2015, s. 22.

ZAKOŃCZENIE

Liczne opracowania biograficzne oraz opinie na temat Stanisława Hozjusza, zarówno jego życia, działalności oraz piśmiennictwa, szczególnie teologicznego, pozwalają wyrobić sobie wyraźny obraz Biskupa z Warmii. Dzieła tego typu powstałe w Polsce i za granicą na przestrzeni różnych epok, począwszy od XVI wieku do współczesności, są wymownymi świadectwami jak ważną postacią był kardynał Hozjusz w dziejach *Dominium warmińskiego*.

Opracowanie dotyczy sylwetki Stanisława Hozjusza kardynała i biskupa warmińskiego – postaci ważnej nie tylko w dziejach Warmii, ale też wybitnego humanisty zaangażowanego w budowanie nowożytnej kultury polskiej i europejskiej. Przedstawiona biografia prezentuje ważniejsze momenty życia Teologa z Warmii i może być przyczynkiem do dalszych opracowań historycznych i hagiograficznych ze strony autora. Licznie podejmowanym w ostatnich latach działaniom naukowym w kierunku „hozjańskim” powinna towarzyszyć nadzieja na sfinalizowanie procesu beatyfikacyjnego i kanonizacyjnego Sługi Bożego Stanisława Kardynała Hozjusza. Przekonanie jemu współczesnych a także dzisiejszych autorów opracowań „hozjańskich” o świętości Kardynała oraz jego gorliwości o wierność Kościołowi i Jego pasterzom może przyczynić się do rozwoju i pogłębienia wiary współczesnych chrześcijan.

**THE PERSON AND THE WORK OF SERVANT
OF GOD STANISŁAW HOZJUSZ. THE PROBLEMATIC ASPECTS**

SUMMARY

Stanislaus Hosius (1504–1579) humanist, lawyer and theologian, bishop of Warmia and cardinal papal legate at the Council of Trent, the leading representative of the Catholic renewal of the sixteenth century. Life, ministry and pastoral activity Counter-Reformation Stanislaus Hosius increasingly attracted interest among contemporary theologians. References Hozjusza still is an inspiration to the development of humanistic thought and, above all, theological.

DIE PERSON UND DAS WERK DES DIENERS GOTTES KARDINAL STANISLAUS HOSIUS. EIN UMRISSE DER PROBLEMATIK

ZUSAMMENFASSUNG

Stanislaus Hosius – 1504–1579 – Humanist, Jurist und Theologe, Bischof von Ermeland und Kardinal, päpstlicher Legat auf dem Konzil von Trient, führender Vertreter der katholischen Erneuerung im 16. Jahrhundert. Leben, pastorale Arbeit sowie Gegenreformationstätigkeit von Stanislaus Hosius wecken zunehmend das Interesse der zeitgenössischen Theologen. Das Schrifttum von Hosius ist immer noch eine Inspiration für die Entwicklung des humanistischen und vor allem des theologischen Denkens.

OSOBA I DZIEŁO SŁUGI BOŻEGO STANISŁAWA KARDYNAŁA HOZJUSZA. ZARYS PROBLEMATYKI

STRESZCZENIE

Stanisław Hozjusz – 1504–1579 – humanista, prawnik i teolog, biskup warmiński i kardynał, legat papieski na Soborze Trydenckim, czołowy przedstawiciel odnowy katolickiej XVI wieku. Życie, posługa pasterska i działalność kontrreformacyjna Stanisława Hozjusza coraz częściej wzbudza zainteresowanie wśród współczesnych teologów. Piśmiennictwo Hozjusza nadal jest inspiracją do rozwoju myśli humanistycznej, a przede wszystkim teologicznej.

BIBLIOGRAFIA

- Achremczyk S., Marchwiński R., Przeradzki J., *Poczet biskupów warmińskich*, Olsztyn 1994, s. 105–112.
- Bochenek J., *Stanisława Hozjusza nauka o Eucharystii*, Warszawa 1936.
- Bochenek J., *Świętych obcowanie w nauce Stanisława Hozjusza*, Lublin 1960.
- Chłosta J., *Słownik Warmii (historyczno-geograficzny)*, Olsztyn 2002.
- Chrzanowski T., *Stanisława Hozjusza wizja Kościoła katolickiego*, *Tygodnik Powszechny*, nr 9 (27.02.1977), s. 8.
- Czytanki październikowe z okazji 400-lecia śmierci Sługi Bożego Kardynała Stanisława Hozjusza*, oprac. E. Rzeszutek, W. Nowak, M. Borzyszkowski, Olsztyn 1979.
- Daniluk M., *Bollandyści, EK*, t. II, Lublin 1976, k. 766–767.
- Dekret J. Em. ks. Stefana Kardynała Wyszyńskiego, Prymasa Polski, o przekazaniu akt sprawy beatyfikacji kard. Stanisława Hozjusza z diecezji chełmińskiej do warmińskiej*, *WWD*, R. XXIII, nr 6: listopad–grudzień 1968, Olsztyn 1968, s. 196.

- Delumeau J., *Reformy chrześcijaństwa w XVI i XVII w. Katolicyzm między Lutrem a Wolterem*, t. 2, Warszawa 1986.
- Fiałek J., *Przekłady pism św. Grzegorza z Nazjanzu w Polsce, Polonia Sacra*, 1 (1918).
- Górny J. J., *Czynności Kardynała Stanisława Hozjusza na stanowisku Wielkiego Penitencjarza, SW*, t. XX (1983), Olsztyn 1991, s. 23–30.
- Heide J. W., *Archiwum dawne i nowe lidzbarskiego kościoła archiprezbiteralnego*, przeł. bp J. Wojtkowski, Olsztyn 2006.
- Hosianum – Wyższe Seminarium Duchowne Metropolii Warmińskiej*, red. W. Nowak, Olsztyn 2006.
- Hozjusz S., *Chrześcijańskie wyznanie wiary katolickiej*, w: *Dziela wybrane*, t. I, z mogunckiego wydania 1557 r., tłum. J. Wojtkowski, Olsztyn 1999.
- Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, Rzym, Bazylika Matki Bożej na Zatybrzu, 27 IV 1980 r., t. 3, cz. 1, Poznań 1985.
- Jan Paweł II, *Słowo na zakończenie Mszy św. w Olsztynie, SW*, t. XXVIII (1995 za 1991), s. 25–27.
- Jeziński J., *Uwagi do teologii Stanisława Hozjusza*, w: *Odkrywamy Warmię na nowo*, praca zbiorowa, red. E. Cieśniarska, Lidzbark Warmiński 2013, s. 7–24.
- Kalinowska J.A., *D. Stanisłai Hosii [...] vita. Pierwsza biografia Stanisława Hozjusza, biskupa i kardynała warmińskiego (1504–1579)*, w: *W służbie Bogu bogatemu w miłosierdzie. W przestrzeni Kościoła w Elku, Białymstoku i na Warmii*, red. S. Kozakiewicz, Olsztyn 2007, s. 198–209.
- Kalinowska J.A., *Działalność edukacyjna Stanisława Hozjusza w kontekście katolickiej reformy potrydenckiej*, w: *Forum Teologiczne*, t. IV, Olsztyn 2003, s. 121–137.
- Kalinowska J.A., *Stanisław Hozjusz jako humanista (1504–1579). Studium z dziejów kultury renesansowej*, Olsztyn 2004.
- Kalinowska J.A., *Wyjazd Kardynała Stanisława Hozjusza do Rzymu w 1569 roku, SW*, t. XVIII 1981, s. 181–209.
- Kopiczko A., *Zarys historii procesu beatyfikacyjnego Sługi Bożego kardynała Stanisława Hozjusza, WWA*, R. LXVI, nr 112: marzec – kwiecień 2011, s. 81–86.
- Korolko M., *Zachęta do lektury*, w: S. Hozjusz, *Księgi o Jasnym a Szczyrym Słowie Bożym*, Kraków 1999.
- Kozakiewicz S., *Stanisława Hozjusza nauka o zbawieniu w Kościele katolickim*, Olsztyn 2013.
- Misiurek J., *Hozjusz Stanisław, EK*, t. III, Lublin 1993, k. 1257–1260.
- Moje miejsce w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla pierwszej klasy szkół ponadgimnazjalnych*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, Poznań 2015.
- Napiórkowski A.A., *Bogactwo łaski a nędra grzesznika*, Kraków 2000.
- Obląg J., Kopiczko A., *Historia Diecezji i Archidiecezji Warmińskiej*, Olsztyn 2010.
- Oleksik G., *Zbawczy wymiar krzyża w nauczaniu Sługi Bożego Stanisława Kardynała Hozjusza (mps)*, Olsztyn 2016.
- Piszczyński E., *Słowo Arcybiskupa Metropolity Warmińskiego na 500-lecie urodzin kardynała Stanisława Hozjusza, Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne*, nr 69, Olsztyn 2004, s. 36–38.
- Prokop K.R., *Kardynał Stanisław Hozjusz*, Kraków 2008.
- Rescius S., *Stanisłai Hosii S.R.E. Cardinalis maioris Poenitentiarum et Episcopi Varmiensis vita*, Romae 1587.
- Reszka S., *Żywot Księdza Stanisława Hozjusza [Polaka] Kardynała Świętego Kościoła Rzymskiego, Penitencjarza Wielkiego i Biskupa Warmińskiego*, przekład s. A.J. Kalinowskiej z wydania w Oliwie w 1690 roku, Olsztyn 2009.

- Szorc A., *Rola dziejowa kardynała Stanisława Hozjusza*, w: *Kardynał Stanisław Hozjusz. Osoba, myśl, dzieło, czasy, znaczenie*, red. S. Achremczyk, J. Guzowski, J. Jezierski, Olsztyn 2005, s. 99–111.
- Szorc A., *Sługa Boży Stanisław Hozjusz*, Olsztyn 2011.
- Turek W., *Kazania Stanisława Hozjusza, SW*, t. XX (1991 za rok 1983), s. 70–77.
- Treter T., *Rewia cnót Stanisława Hozjusza*, Poznań 2004.
- Umiński J., *Kardynał Stanisław Hozjusz*, Opole 1948.
- Umiński J., *Opinie o cnotach, świętobliwości i zasługach Stanisława Hozjusza*, Lwów 1932.
- Weber E., *Źródła patrystyczne teologii Stanisława Hozjusza*, Olsztyn 2004.
- Wojtkowski J., *Dlaczego Marcin Luter zdaniem Stanisława Hozjusza odrzucił ofiarę mszy?*, w: *W służbie Bogu bogatemu w miłosierdzie. W przestrzeni Kościoła w Elku, Białymstoku i na Warmii*, red. S. Kozakiewicz, Olsztyn 2007, s. 441–451.
- Wojtkowski J., *Kalendarium Stanisława Hozjusza, SW*, t. XVI (1979), s. 7–102.
- Wojtyśka H.D., *Stanisław Hozjusz w oczach swoich współczesnych w latach 1548–1563, SW*, t. XVI (1979), s. 103–162.